

Zvířata nejdou bez citu

Co víme o zvířecích emocích

Per Jensen

portál

Zvířata nejdou bez citu

Co víme o zvířecích emocích

Per Jensen

portál

Původní švédské vydání:

Original title: Per Jensen: *Djurens känslor*

Copyright © 2018 Per Jensen

First published by Natur & Kultur, Sweden

České vydání:

Translation © Klára Fafejtová, 2022

© Portál, s. r. o., Praha 2022

ISBN: 978-80-262-1914-9

Obsah

Předmluva	5
1 Cit pro zvířata	7
2 Na návštěvě ve zvířecí říši	23
3 Rozmluva se zvířaty	32
4 Kdo jste vy a kdo jsem já	49
5 Co cítím já	59
6 Láska k potomkům	72
7 Stejná velikost nevyhovuje všem	90
8 Radost z učení	101
9 Pod hladinou	113
10 Smrt na talíři	126
Doslov	140
Vybraná literatura	146

Předmluva

Skoro všichni máme určitý přirozený cit pro zvířata a jejich prožitky. Je to proto, že po celou dobu existence lidí na Zemi jsou zvířata důležitou součástí našich životů – nejprve jako hrozba či kořist, poté jako společníci. Cit pro zvířata je proto z velké části zcela instinktivní, po generace zakořeněný v našich genech. V současné době nás doprovází především psi a kočky, případně koně v jezdeckých školách – a k těm máme velmi blízký vztah. Avšak málokdo zná ta nejběžnější zvířata ve svém okolí. Pouze několik málo procent obyvatelstva se stará o ty miliony prasat, kuřat a slepic, které produkují naši potravu. Nám ostatním se může stát, že se nikdy v životě nesetkáme s prasetem tváří v tvář. Cit pro zvířata v zemědělství postupně vymizel a nyní nastává jediný náš kontakt s těmito zvířaty v obchodě – kde je vidíme v podobě klobásy. Mnoho lidí se možná ani jednou nezamyslelo nad tím, že maso, mléko a vejce pochází ze zvířat – jedinců s bohatě vyvinutým citovým životem. Co to znamená, vezmeme-li v potaz způsob, jakým je s nimi zacházeno na farmách, v průběhu převozů a při porážce? Je možné zcela respektovat a pochopit zvířata, která vůbec nepotkáváme?

Možná někoho napadne, jestli je opravdu důležité vkládat energii do snahy porozumět pocitům zvířat – ve světě, kde miliony lidí trpí hlady a jsou na útěku. Někdy se říká, že ti, kdo se zajímají o blaho zvířat, nemají zájem o ostatní lidi a lidské utrpení všude okolo nás. Ale já mám opačnou zkušenost. Moji známí, kteří oddaně pečují o svá zvířata, jsou často zároveň angažovaní bojovníci za ochranu práv

lidských. Posílají peníze na UNICEF a ve volném čase pomáhají uprchlíkům. Ochrana práv zvířat i lidí jde ruku v ruce. A rozdíl mezi našim citovým životem a citovým životem zvířat možná není tak velký, jak si někdy představujeme. Ale jak se to dozvíme?

Dříve byly vědomosti lidí o zvířatech založené na zkušenostech, které byly předávány z generace na generaci. Tento zdroj informací částečně vymizel, ale naštěstí dělá velké pokroky věda – za poslední dobu velmi přispěla ke všemu tomu, co dnes víme o emocích, myšlenkách a inteligenci zvířat (která jsou po své smrti základem většiny receptů). Tato kniha shrnuje některé poutavé objevy. Doufám, že nově nabyté znalosti povedou k většímu respektu a empatii ke všem zvířatům, za která neseme zodpovědnost. Je jedno, jestli svůj čas věnujete péči o zvířata na farmě, nebo jestli si je dáte k obědu potom, co jsou usmrcena, naporcována a zabalena. Mělo by být očividné, že naše společné rozhodnutí a postoje jsou klíčové pro kvalitu jejich života. Je to zodpovědnost, která zavazuje.

Stejně jako u předchozích knih mě i nyní velmi podporovaly Elisabeth Fock a Marie Nilsson z nakladatelství Natur & Kultur. Je pro mě vždy privilegiem a poctou vydat knihu, a bez pomoci nakladatelství by to nebylo možné. Jako obvykle mi byla nejdůležitější oporou v psaní i myšlenkách moje manželka Mona, člověk s nekonečně velkým srdcem, do něhož se vejdu prasata, krávy, slepice, psi i lidé z celého světa.

Český čtenář najde v závěru knihy doslov zabývající se situací v chovech hospodářských zvířat v České republice.

Cit pro zvířata

Slepice, nebo jídlo?

K napsání této knihy mě dovedl děsivý zážitek. Bylo mi zhruba pět let. Naše rodina bydlela v malém stísněném bytě v centru města, ve třetím patře. Snil jsem o tom, že budu chovat nějaké zvíře, ale rodiče mi stále dokola vysvětlovali, jak těžké, ne-li nemožné, by bylo mít domácího mazlíčka tady, uprostřed všech těch chodníků a vyasfaltovaných hřišť.

Jednou jsme jeli na návštěvu k naší blízké příbuzné na vesnici, kde žila zvířata všeho druhu. Z návštěvy jako takové si moc nepamatuju, nevím, co jsme jedli, pili ani o čem jsme mluvili. Skoro celou návštěvu jsem strávil venku mezi zvířaty. Selátka mi běhala pod nohama, hrála si a byla zvědavá. Slepice špacírovaly po dvorku a hrabaly si, kde se jim zachtělo. Celou dobu za mnou chodil zvědavý vlčák, který pozoroval všechno, co dělám. Cítil jsem se jako v ráji.

Den plynul a najednou nastal čas, kdy se celá rodina zase nasoukala do Volkswagenu Brouka a rozjela se domů. Zrovna když jsem si sedal do auta, táta se na mě podíval a řekl: „Jdi se zeptat, jestli by nám nemohli dát s sebou slepici.“ Naplnila mě taková radost, že to skoro ani nejde popsat. Táta si to zřejmě narychlo rozmyslel a dovolí mi v našem malém bytě chovat slepici!

Když jsem běžel nahoru k domu, abych se zeptal, už jsem si představoval, jak budu slepici krmit a starat se o ni.

Povede se mi ji natolik ochočit, aby se mnou mohla chodit na procházky? A co hnízdečko, mohla by ho mít v kuchyni? Byly to jen nereálné sny pětiletého chlapce, ale když teta přikývla, naplnilo mě naprosté štěstí.

O to víc mě pak zaskočilo, když popadla velkou kropeňatou slepici a bez okolků jí před mýma očima zakroutila krkem. Slepice chvíli divoce třepetala křídly a pak jí znehybněla v ruce. Ochablé tělo teta předala tatínkovi, který jí poděkoval a rovnou jí i sdělil, na jaký způsob slepici připravíme k nedělnímu obědu.

Všechno se to stalo na základě těch nejlepších úmyslů, tatínek ani teta nemohli tušit, že jsem chtěl slepici chovat jako domácího mazlíčka. Pro ně živá slepice představovala především ještě nepřipravenou večeři. Ale já jsem ve svém dětském světě nedokázal pochopit, že zvířata, která jíme, si ještě před chvílkou hrála, hrabala, pobíhala a užívala si života.

Možná právě tehdy jsem zcela nevědomky položil základy své budoucí kariéry. V dospělosti jsem se desítky let věnoval pozorování toho, jak domácí zvířata myslí, jak se chovají a co cítí. Sledoval jsem mezinárodní výzkum, strávil jsem nespočet hodin s kolegy, kteří se zabývají stejným tématem. A ještě více času jsem strávil se zvířaty samotnými. Věda často na podobná témata pohlíží z odstupu a bez citu – měří hladinu hormonů, hodnotí genetické varianty, analyzuje vzory chování složitými statistickými metodami. Já jsem však jednou prožil skoro celý den a noc v lese s divokou prasnicí a pozoroval ji, jak s láskyplným zaujetím buduje hnízdo pro selátka, která se jí zanedlouho měla narodit. V takové chvíli se nedá ubránit dojmu, že pocity prasnice se až tak moc neliší od toho, co cítí matka při pohledu na novorozené dítě.

Zvířata v našich domovech

Většina z nás se zvířaty, která jíme, nikdy nepřijde do kontaktu. Přinejmenším ne za jejich života. A možná právě proto člověk podceňuje jejich citový život a myšlenkové pochody. Ve švédském zemědělství pracuje zhruba jedno procento obyvatelstva. Zbýlých devadesát devět procent Švédů nikdy nenavštíví nějakou farmu (nebo pouze zřídka).

Pokud kotleta z chladicího boxu zabalená do plastu představuje náš nejbližší kontakt s prasetem a slepicí známe jen jako chlazená či mražená kuřecí prsa, může být těžké vnímat souvislost s živými, cítícími a myslícími bytostmi, z kterých tyto produkty pochází. Ale to neznamená, že Švédům chybí kontakt se zvířaty. Se svými páníčky žije více než 800 000 psů, přes jeden milion koček a skoro 400 000 koní. Psi a kočky s námi spí v našich postelích a mají vliv na to, jak vypadá náš běžný den. Značná část majitelů zvířat si vybírá bydlení a auto v závislosti na potřebách zvířat.

Majitelé psů nebo koček zřídka kdy pochybují o tom, že jejich zvíře má pocity podobné našim vlastním. A věda to potvrzuje. Zvíře samozřejmě cítí strach, hlad, žízeň a zlost stejně jako my. Ale citový život zvířat je daleko rozmanitější. Například v knize *Den missförstådda hunden (Nepochopený pes)* jsem již dříve zmiňoval studie dokládající, že psi soucítí s lidmi. Pes také dokáže žárlit, když cítí, že ho opomíjíme. Psi mají dobrý pojem o čase a lehce se dokážou vcítit do toho, co ostatní prožívají a co si myslí. Toho využívají například k tomu, aby vyvedli nějakou neplechu, když se zrovna páníček nedívá. Namazaný chleba může zmizet ze stolu, když to nikdo nevidí, ale nikdy by se to nestalo, kdyby pes věděl, že bude zpozorován.

Vzhledem k tomu, jak snadno přijímáme, že psi, kočky a koně cítí podobně jako my, je s podivem, jak odlišně se

díváme na prasata a krávy. Přitom to jsou také ve stádech žijící savci a neexistuje žádný důvod si myslet, že jejich citový život a způsob myšlení se nějak výrazně liší od toho psího.

Jak to začalo

Život lidí byl se zvířaty odjakživa důvěrně spjat. Nejstarší „dokumenty“, které po sobě naši prapředci zanechali, jsou více než 30 000 let staré jeskynní malby a všechny zobrazují totéž: zvířata.

Zvířata byla předpokladem přežití. Lidé byli lovci a sběrači, bez životně důležitého masa nebylo možné zajistit rodinu ani tlupu. Ti, kdo nejlépe dokázali porozumět zvířecímu chování, byli nejlepšími lovci. Věděli, kdy se zvířata stěhují z jedné oblasti do druhé, čím se nejraději živí, zda žijí pohromadě s dalšími zvířaty, kdy mají mláďata a jak je člověk nejlépe dokáže přelstít. Naši prapředci věděli mnohé o pocitech zvířat a jejich paměti, o jejich způsobu myšlení a plánování.

Ale život na Zemi zanedlouho nabral úplně jiný směr. Nastala nová éra, kdy lidé a zvířata začali žít ve vzájemné blízkosti. Lidé zvířata domestikovali – tedy ochočili a udělali z nich zvířata domácích. Nejprve do našich životů vstoupili psi. Před 15 000 lety si člověk ochočil vlky, kteří v tu dobu již mnoho let žili nedaleko lidských obydlí. Za dalších 5 000 let se rozvinulo zemědělství a na řadě byla další zvířata. Přímo se nabízela ta, která již žila v blízkosti polí – divoké ovce, kozy a prasata.

O něco později byli domestikováni koně, a sice stovky kilometrů na sever od rané zemědělské civilizace u východního pobřeží Středozemního moře. Obzvláště těžké bylo zkrotit hřebce, vzhledem k jejich pevné vůli a svalnatému

tělu. Pokud se to někomu podařilo, bral si proto ochočeneho hřebce při stěhování s sebou. Klisny byly na rozdíl od hřebců poddanější, a tak si je člověk mohl ochočit vždy, když na ně narazil. Z toho důvodu jsou dnes všichni hřebci na světě potomci oněch několika jedinců, kteří byli tehdy domestikováni jako první, zatímco klisny mají znatelně rozmanitější původ. Ze začátku bylo pro lidi zřejmě nejdůležitější kobydí mléko, ale zanedlouho se kůň stal nenahraditelným pomocníkem člověka při přesunech, nošení nákladů a práci.

Ještě dál na východě, tam, kde se dnes rozkládá severní Indie, si pozornost lidí získalo úplně jiné zvíře. Byla to krásná kropenatá slepice – kur bankivský. Snášela vejce v dobře schovaných hnízdech, ale šikovní lovci a sběrači je i přesto našli. Vejce byla cenným obohacením jídelníčku. Lidé se také dovtípili, že je poměrně jednoduché vejce uměle inkubovat a nechat vylíhnout kuřátka – stačilo vajíčka tři týdny zahřívát vlastním tělem. Nebylo nic těžkého ani o kuřátka pečovat po vylíhnutí. Okamžitě se upnula na člověka, který zahříval jejich vajíčko, snadno si nacházela potravu a rychle se zabydlela ve vesnicích. Miliardy slepic, které dnes chováme, mají společného předka právě v domácích zvířatech těchto sběračů vajec.

Vzhledem k tomuto ranému vývoji bychom si mohli myslet, že pokračoval stále stejně – druh po druhu se stával novým domácím zvířetem. Ale celý proces se zadrhl před zhruba 8 000 lety. Během fáze rané zemědělské civilizace bylo domestikováno ani ne dvacet druhů savců a méně než tucet druhů ptáků. Jedná se o stále stejná zvířata, která nám dodnes poskytují jídlo a další užitek.

Z různých důvodů byly později domestikovány některé další druhy. Kočky vyhledávaly zásobárny obilí, protože u nich bylo plno myší a krys. Můžeme diskutovat o tom, zda

byly kočky opravdu domestikovány, či zda si prostě samy vybraly život v blízkosti člověka. Lidé nepochybně nijak zásadně nezasahovali do jejich reprodukce. Pak přišli králíci a ryby. Cestu od divokých po domácí zvířata ušlo pouze malé množství druhů. Nemůžeme však podceňovat jejich význam pro další vývoj člověka.

Zvířata a civilizace

Americký vědec Jared Diamond popsal v mnoha knihách a článcích, jak závratně velký vliv měl chov zvířat na vývoj člověka. Je toho názoru, že umění psát a číst se vyvinulo jako důsledek domestikace zvířat a rozmachu zemědělství. Tyto historické změny vedly k tomu, že bylo nezbytné rozlišovat mezi majetkem jednotlivců, vymáhat dluhy, uplatňovat majetkové nároky či stanovit pravidla pro rozdělení úrody. Nic z toho nebylo dříve, v době lovců a sběračů, potřeba, a proto neměli lidé ani potřebu psát, číst a dokumentovat. Nové technologie provázely rozmach zemědělství a rovný přístup k jídlu vedl k prudkému růstu populace.

Mnoho z epidemií, které v určitých obdobích způsobily smrt milionů lidí a překreslily světové mapy, mělo původ u domácích zvířat. Spalničky, tuberkulóza a chřipka jsou příklady infekčních epidemických nemocí s vysokou úmrtností. V hustě osídlených zemědělských osadách se šířily rychle a nekontrolovaně. Ale ti, kdo nemoc přežili, byli vyzbrojeni nepřekonatelnou zbraní – imunitou.

Když se dobovatelské tažení později v historii přehnalo přes země a kontinenty, kde se domestikace neujala, staly se infekční nemoci nečekaně efektivní zbraní. Proti původnímu obyvatelstvu v Jižní Americe, Austrálii a jižní Africe nebylo potřeba bojovat meči a oštěpy. Domorodci se nakazili viry, které dobovatelé přinesli se svými domácími

zvířaty, a ve velkém počtu umírali. Sami dobytci však byli imunní. Tak se zemědělská kultura rychle rozšířila po celém světě.

Náš cit pro zvířata

Zemědělství změnilo člověka v řadě ohledů, nejen pokud jde o kulturu a životní styl. Naše biologické funkce se životu se zvířaty různě přizpůsobily. Lidé si například vybudovali geneticky zakódovanou odolnost vůči některým nemocem, které jsem zmínil výše. Geny, které dospělým lidem umožňují pít kravské mléko a přežít na velkém množství sacharidů a nasycených tuků, máme dnes téměř všichni. Náš metabolismus se velmi liší od metabolismu, který měli naši předkové – lovci a sběrači.

A i náš cit pro zvířata se změnil. Věda se nejvíce zabývá vztahem člověka se psem, nejstarším domácím zvířetem. Byl proveden experiment, kdy vybrané osoby poslouchaly nahrávky štěkání psů. Lidé pak měli posoudit, co daný pes cítí. Obecně nám to jde dobře. Dokonce i malé děti, které žádného psa nemají, jsou schopny říct, zda má pes štěkající na nahrávce strach, nebo zda se cítí osaměle či rozrušeně.

Důvod této vrozené schopnosti je prostý. Porozumění zvířatům a jejich myšlení představovalo v lidském vývoji důležitý faktor. Kdo ovládal tuto schopnost nejlépe, mohl šířit své geny více než ostatní. A tak jsme všichni potomci lidí, kteří dokázali porozumět zvířatům.

Existuje výzkum, který ukazuje, jak k tomuto výběru „znalců“ zvířat v praxi docházelo. Americký antropolog Jeremy Koster studoval izolované skupiny obyvatel v Nikaragui, kteří dodnes žijí jako lovci a sběrači. Loví s pomocí psů, kteří jsou na volno vypuštěni do lesa a mají za úkol najít kořist. Štěkáním potom přivolají lovce a ten kořist usmrtí.

Šikovný lovec podle štěkotu rozezná, o které zvíře se jedná a jestli stojí za to se namáhat a na lov se vydat. Když Koster zkoumal, kteří muži byli ve vesnici považováni za nejatraktivnější kandidáty na ženichy, výsledek byl zjevný. Ženy chtěly za otce svých dětí muže, který je zdatný lovec a rozumí svým psům.

S velkou pravděpodobností to takto bylo v celém průběhu dějin. Porozumění tomu, jak zvířata myslí a jak fungují, bylo předpokladem pro opatření potravy po celou dobu lidské existence. Během posledních deseti tisíc let byl rozdíl mezi úspěšným a neúspěšným zemědělcem závislý právě na tomto předpokladu. Člověk dokázal zajistit více potravy pro svou rodinu, pokud rozpoznal, že jeho krávy nebo prasata jsou ve stresu, a uměl je uklidnit, pokud uměl komunikovat s koňmi i psy a pokud rozuměl potřebám slepic. Geny těchto osob v sobě neseme dodnes.

Co cítí jídlo

Za poslední desítky let se náš životní styl změnil v takové míře, že je to možné přirovnat k neolitické revoluci před deseti tisíci lety. Většina lidí v naší moderní společnosti vrozený cit pro zvířata již každodenně nerozvíjí. Svůj vztah ke zvířatům upevňujeme tím, že rozmazlujeme téměř dva miliony psů a koček a pečujeme o své koně. Ale vztah většiny lidí k hospodářským zvířatům končí u chladicího boxu v supermarketu. Tam je uložené maso, naporcované a zabalené. Zřídka se zamyslíme nad tím, co tato zvířata cítí, co si myslí a co prožívají na farmách předtím, než se z nich stane jídlo.

Jen si představte, jak jednoduché by všechno bylo, kdyby se život zvířat skládal pouze z podnětů a reakcí, bez jakékoli úvahy či citů. Kdyby prasata, slepice a krávy